

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar
Európa és a magyarság a 18–20. században

PhD disszertáció tézisei

Paksy Zoltán

**A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak megalakulása,
tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon**

1932 és 1939 között

Témavezető: Vonyó József
egyetemi docens

Pécs, 2007

I. A kutatás célkitűzései és az értekezés szerkezeti felépítése

A XX. század történetének legnagyobb tragédiái közül több is a korabeli szélsőjobboldal különböző árnyalataihoz kötődött, így érthető, hogy ez a politikai irányzat a történetírás egyik fontos célpontjává vált. Különösen sok elemzés született a nemzetiszocializmus szülőhazájáról, Németországról, melyek mára már önálló historiográfiai iskolákba is csoportosíthatók. A radikális, ultranacionalista jobboldal megjelenése nem egyedi magyar probléma, hanem a XX. századi Európa egyik fontos politikai jelensége. Ezen belül a magyarországi mozgalmak számos ponton kapcsolódtak a térség hasonló szerveződéséhez, mind a mozgalom jellegét, mind ideológiáját tekintve. Maguk a nyilas vezérek vallották Magyarországon számos alkalommal, hogy mozgalmuk része annak a „civilizációs korszakváltásnak”, amelyben a liberális kapitalizmust új világ, a közösségi elven nyugvó társadalom váltja fel. Szálasi Ferenc szerint is a hungarizmus olyan ideológiai rendszer, amelyben „a nemzetiszocialista világnézet és korszellem magyar gyakorlata” jelenik meg. Ideológiájukat tekintve megegyeznek abban, hogy világképükben az individualizmust és a szabad piaci racionalitást háttérbe szorítja a kollektívum, a nemzeti és faji közösség primátusa. Minden esetben hangsúlyozták szociális elkötelezettségüket is, hiszen ezzel igyekeztek megteremteni legitimitásuk alapját. A magyarországi szélsőjobboldalra is érvényes az a nyugati szerzők által hangoztatott nézet, amely szerint „a fasizmus ideológiájának legfontosabb aspektusa a társadalom racionalizálásának ideológiája elleni reakció” (Talcott Parsons), amin elsősorban a kapitalizmus elleni fellépést kell érteni. E nézetek szerint a fasizmust „a modernitás elleni, a liberális, szekularizált ipari civilizációt jellemző eszmények és intézmények rendszere elleni ideológiai harc” élte, és az „a kapitalista materializmus, az istentelen racionalizmus, a gyökértelen társadalom, a kozmopolita zsidók és a mindent felzabáló szörnyeteg, a nagyváros ellen irányult”.

A különböző szélsőjobboldali szerveződések fellépése mögött többnyire mindig az adott társadalomban lejátszódó válságjelenségek álltak. Ezek általában a kapitalizmusba való átmenet nehézségeiből és

a nemzetivé válás folyamatának megkésettiségeiből keletkeztek, melyhez az egyenlőtlen európai gazdasági-társadalmi fejlődésből fakadó feszültségek is hozzájárultak. A modern kapitalizmus kialakulása gyökeres társadalmi változásokkal járt együtt, amelyben a hagyományos társadalmi rétegek kétségbeesett utóvédharcokat vívtak privilégiumaikért. Ezek a rétegek a legtöbb országban – így Magyarországon is – a hagyományos agrárszférahoz kötődtek, melynek feudális viszonyai csak a 19. század végén bomlottak le, súlyos társadalmi feszültségeket gerjesztve. A lassan és nehézkesen zajló polgárosodás pedig csak nehezen tudott olyan értékeket felmutatni, amelyek alternatívát kínáltak volna a jobboldali radikalizmussal szemben. Végül nem tekinthetünk el az európai országok olyan közös kulturális hagyományaitól sem, amelyek szerepet játszottak a jobboldali radikalizmus előretörésében. Ezek között ki kell emelni az antiszemitizmus genezisében szerepet játszó középkori, keresztény szemléletet, mely komoly tényezője volt a szekularizáció után is makacsul továbbélő, negatív „zsidó” képzet kialakulásának. (Bibó István)

Mindemellett a jobboldali radikalizmus „magyar gyakorlata” sajátos vonásokkal is bírt. Fellépése nem másolta szolgaián a külföldi példát, hiszen Istóczy Győző idejében ezek a minták csupán elméletben léteztek, igaz ezeket Istóczy kiválóan ismerte. Az általa kifejtett nézetek már tartalmazták követői eszmerendszerének majd minden elemét. Ennek az a magyarázata, hogy olyan gyógyírt kínált, amely a társadalmi feszültségek által érintett rétegek számára képes volt megteremteni egy valós politikai alternatíva illúzióját.

A magyarországi nyilas mozgalom történetének tárgyilagos feltárása 1945 után nem indulhatott meg. Ennek magyarázata az új politikai rendszer intencióiban keresendő, melynek eredményeként ez a kérdés az elmúlt évtizedekben az ún. kényes témák közé került. Az 1945 után kialakult marxista történetírás a nyilasokat saját céljaira kívánta felhasználni, s ami ebbe az irányított történet szemléletbe nem fért bele, az ellenkezett a hivatalos felfogással és kutathatatlanná, publikálhatatlanná vált. Ennek eredményeként napjainkra a magyarországi szélsőjobboldali mozgalmak története csak felemás módon került feltárára. Nem történt meg a korai nyilas pártok 1932 és 1935 közötti történetének alapvető kutatásokra épülő feldolgozása. Csak részben történt meg Szálasi Ferenc eszmerendszerének komplex elemzése, különösen az 1935 és 1938 közötti időszak esetében,

egyáltalán nem a korábban szerveződött szélsőjobboldallal meglévő kapcsolatrendszerének feltárása, a korabeli társadalomban betöltött szerepének értékelésére pedig csak a hivatalos pártprogramok alapján került sor, melyeken belül uralkodnak a minősítő jellegű leírások. Hiányosan valósult meg Szálasí egyéb, főként a sajtóban tett vagy a sajtó révén nyilvánosságra hozott megnyilvánulásainak, valamint a legkézenfekvőbb forrásból, a naplójából vett nézeteinek értelmezése. Ugyancsak nem született még érdemi tanulmány a nyilas pártok *vidéki* társadalmi bázisának bemutatásáról, különösen az 1938–39-es évek tekintetében, amikor ezek a pártok népszerűségük csúcspontján voltak. Végezetül nem történt meg az 1933 és 1939 közötti kisebb nyilas pártok történetének feltárása sem (Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Keresztény Nemzetiszocialista Front és Nemzeti Front). Ezek a pártok több ezer fős párttagsággal rendelkeztek és a szélsőjobboldali tábor meghatározó tényezőiként a magyar belpolitikai életre is hatással voltak, amely az 1939. évi választásokon meg is mutatkozott.

Problémát jelent ugyanakkor az is, hogy a korai évtizedek marxista szemléletű publikációi magukon viselik a politikai motiváltság jeleit. Ez különösen a szélsőjobboldali tábor társadalmi bázisának feltárásakor válik láthatóvá, amikor a szocialista rendszer értékhierarchiájában első helyen álló munkásságot és a „dolgozó” parasztságot mentesíteni kellett a szélsőjobboldali érintettség vádjától. Ezzel párhuzamosan pedig igyekeztek minden felelősséget a Horthy-korszak hatalmi elitjéhez tartozó történelmi osztályokra, valamint a kis- és középpolgárságra, a birtokos parasztságra hárítani. Ugyancsak megkísérelték bizonyítani a korszak államapparátusának a szélsőjobboldali eszmék terjesztésében játszott szerepét.

A történelmi feltárás hiányos voltából következett, hogy napjainkra az 1930-as évek szélsőjobboldali pártjaival kapcsolatosan a szakirodalomban több tárgyi tévedés illetve szemléleti torzulás látható. Ilyen probléma a korai nyilaskeresztes pártok szerepének marginalizálása és ezzel párhuzamosan mindenekelőtt Böszörmény Zoltán, s részben Szálasí Ferenc szerepének aránytalan felnagyítása. Különösen feltűnőek a magyarországi nyilaskeresztes mozgalom elindításában, megszervezésében, valamint annak tevékenységében 1944-ig kulcsszerepet játszó Pálffy Fidéllel és pártjával kapcsolatos tévedések. Böszörmény Zoltán kaszaskeresztes mozgalomának,

valamint Szálasi Ferenc pártjának társadalmi bázisát több kutatás is jól körülhatárolta, de ugyanez nem mondható el a többi nemzetiszocialista párt esetében.

Értekezésünkben részletesen igyekeztünk bemutatni a magyarországi radikális jobboldal 19. századi és századfordulós előzményeit, a dualizmus korának szélsőjobboldali hagyatékát, valamint a világháborús vereség, a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság hatásait a szélsőjobboldali mozgalmakra és ideológiára. Tézisünk szerint a magyar szélsőjobboldal nézetrendszerének fejlődése olyan szerves folyamat, amely a 19. század végétől folyamatosan építkezve, egyetlen történeti szála fűzhető fel, s benne 1918/1919 korántsem jelent akkora cezúrát, mint amekkorát egyébként ez az időpont jelent a magyar történelemben. Egyetértve Szabó Miklós történésszel valljuk, hogy az 1919-ben színre lépő szélsőjobboldal a korábbi évek és évtizedek társadalmi-politikai folyamatai termékének tekinthető, melynek erejét és jellegét addig a dualizmus közjogi harcai elhomályosították. A szélsőjobboldali nézetrendszer legfontosabb elemei, a nemzeti eszme keresztény-nacionalista újraértelmezése, az antiszemitizmus, sőt a fajelmélet tézisei már 1918 előtt megjelentek, s ez azt mutatja, hogy azok nem egy történeti-politikai trauma szülöttei, hanem a magyar társadalmi fejlődés termékei. Ebből a szempontból elemezve az 1920-as évek elejének szélsőjobboldali megszólalásait, azt láthatjuk, hogy azok új ideológiai elemet gyakorlatilag alig-alig hoztak, eszmerendszerük inkább a korábbi évtizedekben kialakult nézetek továbbfejlődésének tekinthető, különbség a megszólalások stílusában és társadalmi érintettségükben van.

Kitértünk azokra a kísérletekre is, amelyek az 1920-as évek második felében próbálták megújítani a szélsőjobboldalt, ezek között az olasz fasiszta rendszerrel szimpatizáló nézetek uralkodtak. Kudarcuk után, illetve azzal párhuzamosan alakultak meg már az évtized végén az első nemzetiszocialista pártok, ezek azonban még komolyabb politikai szerepet nem játszottak. Ezek rövid bemutatása után a hozzáférhető források segítségével kíséreltük meg felvázolni az értekezésünk fő tárgyát képező nyilaskeresztes mozgalom elindulásának körülményeit, amely az először tömegbázist maga mögött tudó, Böszörmény Zoltán által vezetett, alföldi horogkeresztes, majd kaszáskeresztes mozgalommal párhuzamosan és azzal konkurálva, a Dunántúlon kezdett megszerveződni. Ez kezdetben két

párt keretei között zajlott, az egyiket Festetics Sándor, a másikat Meskó Zoltán és Pálffy Fidél vezette. Közöttük rövid időre, 1934-ben egyesülés jött létre, erre az időre esik a mozgalom első kisebb fénykora, a vidéki, elsősorban községi pártszervezetek százainak megalakulása főként Győr, Fejér, Vas, Veszprém és Zala megyék területén.

Elemzésünkben részletesen kitértünk a nyilaskeresztes pártok eddig még feltáratlan struktúrájára, a pártmozgásokra, valamint a mozgalom vidéki szervezésének elemeire. Felvázoltuk a pártok ideológiáját és programját, ennek kapcsán megállapítva, hogy ebben a kérdésben a Meskó Zoltán, Pálffy Fidél és Festetics Sándor által vezetett pártok között gyakorlatilag összhang uralkodott, kis mértékben hozott új szint a Meizler Károly által alapított Keresztény Nemzeti Szocialista Front, de jelentősen eltért tőlük, sajátos programot hirdetve Szálasi Ferenc mozgalma.

Az 1930-as évek első felében a hatóságok csak kis mértékben akadályozták tevékenységüket, ez a helyzet akkor változott meg, amikor 1935-ben, mint határozott hangú ellenzéki pártok, elindultak az országgyűlési választásokon. Részletesen elemeztük a pártoknak a politikai életben játszott szerepét és különösen az 1935. és az 1939. évi választásokon való részvételét, valamint igyekeztük a lehető legpontosabban körülhatárolni társadalmi, azon belül a források adta lehetőségekkel élve, a választói bázisukat. Itt keletkezett tapasztalataink többnyire ellentmondanak a szakirodalom eddigi megállapításainak.

Elemzésünk végét az 1939-es esztendő adja, mivel nézetünk szerint e politikai mozgalmak történetében ekkor lezárult egy korszak. A pártok túljutottak az alapítást követő nehézségeken, népszerűségük növekedett, és a belpolitikai élet jelentős tényezőivé váltak. Az ezt követő évek magyarországi viszonyait már sok új, addig nem létező szempont határozta meg (a háborús viszonyok a kül-, illetve a parlamenti erővé válás, mint belpolitikai motívumok).

II. A kutatás módszertana és a felhasznált források

A kutatás tárgyát képező kérdés feltárása során az első feltűnő tapasztalat – amely a fentiekben vázolt okból is következik – a vonatkozó szakirodalom hiánya. A magyarországi nemzetiszocialista szélsőjobboldal 1930-as évekbeli történetével gyakorlatilag csupán két – az 1960-as években keletkezett – monográfia foglalkozik, s a rövidebb lélegzetű tanulmányok száma is igen csekély. Az utóbbi időben – főként 1990 után – jelent még néhány elsősorban Szálasi Ferencsel foglalkozó kiadvány (Karsai László és Sipos Péter tollából), de ezek is inkább csak a háborús időszakkal és a nyilas hatalomátvétel eseményeivel foglalkoznak. Kiemelendő Ungváry Krisztián történész több, a kérdéssel foglalkozó tanulmánya, melyek a korábbiakhoz képest eltérő szemszögből tárgyalják a problémát.

Valamivel jobb a helyzet a korszak egészével illetve annak politikai viszonyaival foglalkozó kiadványok tekintetében, hiszen annak témánk szempontjából fontos aspektusait a történészek (mások mellett Gergely Jenő, Karsai László, Ormos Mária, Romsics Ignác, Sipos Péter, Tilkovszky Lóránt és Vonyó József) publikációi feltárták.

A rendszerváltás előtt született, a történeti szélsőjobboldallal foglalkozó kiadványok hivatkozásai kapcsán látható, hogy íróik bizonyos forráscsoportokat nem használtak föl. Ezek nyilván a korabeli pártállam elvárásainak megfelelően el voltak zárva (nyilas sajtó, belügyminiszteri bizalmas jelentések stb.), valamint gyakorlatilag teljesen feltáratlan maradt a vidéki levéltárak vonatkozó forrásanyaga. Ugyancsak megfigyelhető, hogy hivatkozásaik alapját általában a világháború utáni, a népbírósi számonkérés során keletkezett dokumentumok alkotják. Nézetünk szerint ezeknél a forrásoknál autentikusabbak az eseményekkel egy időben keletkezett források, hiszen azok kevésbé hordozzák az idő múlásából és a megváltozott körülményekből fakadó tévedések vagy torzulások lehetőségét. Ebből következően kutatásunk bázisát alapvetően olyan források alkották, amelyeket eddig a kérdéssel foglalkozó történészek kevésbé vizsgáltak, illetve vizsgálhattak, ugyanakkor a kérdés feltárását a leghatékonyabb módon segítették. Ezek főként levéltári források, melyek a kutatás gerincét képezik, s amit a korabeli sajtóanyag egészít ki. Előbbiek közül a legfontosabbak a belügyminisztérium részére készített bizalmas jelentések, melyekben

1933-tól kezdődően folyamatos megtalálhatóak a szélsőjobboldali pártokról és mozgalmakról készített beszámolók. Ezeket különböző hatóságok írták, jelentettek a főispánok, a csendőrség vidéki nyomozó osztályai, valamint központi nyomozó hatóságok is. Ebből következően bizonyos események párhuzamosan több jelentésből feltárhatók, így valóságtartalmuk jól kontrollálható. Ezek az anyagok a Magyar Országos Levéltár K szekciójának 149. számú állagában találhatóak.

Hasonlóan fontosak a vidéki levéltárakban található politikai jelentések, melyeket az alsóbb fokú hatóságok jelentettek a főispánok felé. Ezek a levéltárak főispáni bizalmas vagy elnöki iratanyagában találhatóak, melyeket igyekeztünk valamennyi dunántúli levéltárban megvizsgálni. Sajnos ez a forráscsoport néhány intézményben – például Vas megyében, ahol 1945-ben éppen jellege miatt szándékosan megsemmisítették – hiányzik, Somogy és Tolna megyében pedig erősen hiányos. Az alsóbb fokú közigazgatási hatóságok 1937-től fogva havi jelentéseket küldtek a főispán felé, amelyeket általában egy iratcsomóban elhelyezve tettek a bizalmas iratok közé. Ahol ez megtalálható, ott gyakorlatilag teljes egészében feltárható a megye nemzetiszocialista mozgalma. Igyekeztünk természetesen más, elérhető anyagokat is megvizsgálni, így több esetben kerültek felhasználásra alispáni, főszolgabírói és polgármesteri iratok.

A kutatáshoz igen nagy segítséget nyújtottak maguk a szélsőjobboldali kiadványok, azon belül elsősorban a sajtóanyag. A nyilas pártok 1933-tól kezdve rendelkeztek saját lappal, mindjárt kettővel is, hiszen mind Meskó Zoltán (*Nemzet Szava*), mind Festetics Sándor (*Mezőföld*) a kezdetektől saját újsággal rendelkezett. 1937-től kezdve a nemzetiszocialista vagy azzal rokonszenvező kiadványok száma megszorodott, kutatásunkban valamennyit tételesen átnéztük és felhasználtuk. Ezek között voltak napilapok (*Magyarság*), hetilapok (*Virradat*, *Összetartás*) és egyéb időszakos kiadványok (pl. *Bátorság*, *Nyilaskereszt*, *Kitartás* stb.) Tisztában voltunk azzal a veszéllyel, hogy ezek a lapok tulajdonképpen propagandakiadványok voltak, ezért híradásaik torzítottak. Ezt a veszélyt úgy igyekeztünk kiküszöbölni, hogy a sajtóhíreket összevetettük egyrészt más irányú sajtótermékek hasonló beszámolóival, másrészt a hatóságok adott tárgyról szóló jelentéseivel. Nem fogadtunk el hitelesnek egy fontosabb eseményről szóló információt abban az esetben, ha arról legalább két különböző forrás nem számolt be közel azonos módon.

Ugyancsak fontosak és témánk szempontjából érdekesek a korabeli nemzetiszocialista kiadványok, brosúrák. Meglepő, hogy 1938 előtt mily sok született belőlük, s hogy ezek a kérdéssel foglalkozó történészek számára mennyire ismeretlenek. Természetesen e kiadványok színvonala sok kívánnivalót hagy maga után, de ez mit sem von le abból a tényből, hogy kitűnően megismerhetők belőle az illető szélsőjobboldali személy nézetei, tevékenységének motivációi, politikai programja, elképzelései az ország és a társadalom átalakítására.

III. Az értekezés eredményei

Tanulmányunk igyekezett feltárni a magyarországi nemzetiszocialista szélsőjobboldal egy térben és időben meghatározott szegmensének történetét. Úgy érezzük, hogy az értekezés több szempontból is új megvilágításba helyezte e mozgalmak 1930-as évekbeli történetét. Ennek legfontosabb elemei a következők:

1. Egyfelől láthatóvá vált, hogy a különböző pártokra oszlott nyilas mozgalom az 1930-as évek első felében jóval nagyobb közéleti-politikai befolyással rendelkezett, mint azt az eddigi kutatások igazolták. Ez érvényes mind társadalmi bázisukra, amely az eddig kimutatottnál számszerűen nagyobb tagságot jelentett, mind a politikai életben játszott szerepükre. Mindkét megállapítás különösen igaz a Dunántúl azon területein, ahol a mozgalom elsőként bontakozott ki, tehát Győr-Moson, Fejér, Vas, Veszprém és Zala megyékben. Ezek a területek a későbbiekben is a szélsőjobboldal bázisterületei maradtak. Ez a jelenség azonban sokáig rejtve maradt, aminek az a magyarázata, hogy ez a tömegbázis főként abból a paraszti társadalomból merített, amelynek igen csekély befolyása volt a korabeli politikai viszonyokra, így valós súllyal nem léphetett fel, s könnyen lehetett marginalizálni. Ezek a korai kapcsolatok azonban döntő módon estek latba Szálasi Ferenc fellépése után, a hungarista mozgalom megszervezésekor. A vidéki szervezetek újjászervezése és a hungarista mozgalomba való átvétele a magyarázata az új irányzat gyors terjedésének és eredményes választási szereplésének az évtized második felében.

2. Társadalmi bázisuk, amely jól behatárolhatónak bizonyult, 1937–1938-ig szinte kizárólag a parasztságra terjedt ki, azon belül elsősorban a szegényparaszti – főként törpe és kisbirtokos, valamint napszámos, kisebb részben gazdasági cseléd – rétegekre. A jelzett időháttártól kezdődően sikerült a Szálasival kiegészült és újra fellendülőben lévő mozgalomnak a befolyását kiterjeszteni a munkásság egy részére, melynek leglátványosabb térhódítása a Budapest környéki ingázó falvak munkásnépessége esetében látható, másrészt a keresztény középosztály és kispolgárság vegyes foglalkozású csoportjaiban.

3. A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak a német példa alapján indították meg a szervezkedésüket, utánozták is azt, különösen a pártszervezés, illetve a formaságok terén. Ez alapján azonban tévedés úgy minősíteni őket, hogy ebben ki is merült a propagandájuk. A korai nyilas pártok, vezérek és néhány ideológusuk által felvázolt, koherens eszmerendszerrel rendelkeztek, amely képes volt megszólítani a társadalom egyes rétegeit. Ideológiájuk három forrásból tevődött össze, a német nemzetiszocialista program részleges adaptációjából, a magyar szélsőjobboldal hagyományából, valamint az 1919 után kialakult keresztény-konzervatív nézetek radikálisabb megoldásait hangoztató változatából.

4. Láthatóvá vált, hogy a magyar nemzetiszocialista mozgalom nem Szálas Ferenc tevékenysége révén jelent meg és terjedt el, nem neki köszönhető, hogy a nyilaskeresztes szervezkedés tömegbázist tudhatott maga mögött. Ezt a munkát a Dunántúlon már a korai nyilas pártok és vezérek elvégezték, Meskó Zoltán, Pálffy Fidél és Festetics Sándor, valamint a holdudvarukban tevékenykedő, döntően középosztályból származó személyek. Az 1935-ben megalakult Nemzet Akaratának Pártja, illetve utódpártjai 1938-ig teljesen jelentéktelenek maradtak, ugyanakkor a korai nyilas pártok az évtized közepén már több tízezres tagsággal rendelkeztek. Mindezzel nem kívánjuk Szálas politikai jelentőségét kisebbíteni, hiszen 1938-tól kezdődően már ő tekinthető a legjelentősebb szélsőjobboldali vezérnek. Látni kell azonban, hogy pártja elsősorban azáltal vált tekintélyessé, hogy sorra magába olvasztotta a korábbi pártok regionális szervezeteit és azok vezető embereit.

5. Úgy érezzük sikerült azt is bizonyítani, hogy a dunántúli nyilas mozgalom többet jelentett egyszerű földrajzi meghatározottságnál, lévén e régióban a szélsőjobboldali tevékenység bizonyos önálló jellemzőkkel bírt. Itt szerveződött meg

Magyarországon először a magát nyilaskeresztesnek nevező irányzat, kialakítva annak szervezeti kereteit, ideológiáját, működési elveit. Az évtized első felében kiépült mozgalmi struktúra meglepően tartósnak bizonyult, s döntő módon határozta meg az évtized második felében a radikális jobboldal politikai viszonyait. E politikai mozgalom szervezett bázist alakított ki magának, pártvezetők viszállya nem tántorította el a tagságot a szervezkedéstől, amely csupán arra várt, hogy megfelelő irányítás alá kerüljön. Az első nyilas vezeték mindegyike a Dunántúlhoz kötődött, Meskó azért, mert az Alföldön ténykedő Böszörménnyel vetélkedve itt hozta létre szervezetét, Pálffy, Festeticset, s a később fellépő Meizler Károlyt pedig egzisztenciája is ide kötötte. A vezetésük alatt kialakult pártrendszer egy része – Meizlerét nem számítva – 1939-re a hungarista mozgalomhoz csatlakozott, Festetics elvesztette jelentőségét. Pálffy Fidél ezzel szemben egyes területek fölött megőrizte befolyását, ebből következett politikai túlélése, s az, hogy az 1940-es évek első felében továbbra is a szélsőjobboldal egyik vezéralakja maradhatott, majd a nyilas hatalomátvétel után miniszteri pozícióba kerülhetett. Meskó Zoltán Dunántúlról való kiszorulása a politikai életből való kiszorulását is jelentette. Meizler Károly ugyanakkor sikeresen csatlakozott az évtized végén meginduló új mozgalmi hullámhoz, és korábban, a lakóhelye (Zala megye) térségében szerzett befolyását kamatoztatva, biztos helyi támogatottsággal és háttérrel rendelkező nyilas vezető lett.

A nyilas mozgalom kibontakozásában szerepet játszott a Dunántúl település- és társadalomszerkezete is. Az aprófalvas régiók, ahol az eldugott és a fejlődésben megrekedt települések éltek – megélhetési nehézségektől és munkahelyek hiányától sújtva – egyhangú mindennapjaikat, a legjobb táptalajt biztosítva egy radikális irányzat számára. A nemzetiszocialista mozgalmak társadalmi bázisának jelentős részét az itt élő törpebirtokos parasztság, a napszámosok tömegei, valamint a nagybirtokok cselédsége alkotta. Akárcsak a korábban szerveződött alföldi kaszáskeresztes mozgalom esetében, ez a bázis is olyan emberekből állt, akiknek sem a társadalmi körülmények, sem a kormányzati rendszer nem biztosította a boldogulás vagy a felemelkedés lehetőségét, annak ellenére sem, hogy szavakban ezt hirdette. A megjelenő különböző álellenzéki pártok tevékenységén már átláttak – különösen az e régióban nagy hagyományokkal bíró kereszténypártok hanyatlása látványos –, s azt a felkínálkozó lehetőséget választották, amelyik gyors és radikális

változást ígért, de amelyik egyben a legközelebb állt addigi világnézetükhöz, világképükhöz. A katolikus parasztság számára ez fontos momentum, mert magyarázatot ad a szélsőjobboldali pártok népszerűségének növekedésére. Bizonyítékul hozható erre az is, hogy a különböző nyilas pártok közül a vallást leginkább elutasító, illetve „más eszmerendszerben” elképzelő Szálasi-féle párt a Dunántúlon csak kevésbé tudta befolyását a megjeleníteni, ott is elsősorban a városokban, szemben a Pálffy-párttal, de főként a volt keresztényszocialista Meizler Károllyal, aki saját pártjában tevőlegesen is végrehajtotta a két eszmeiség egybeolvasztását. Kizárólag a radikálisnak tetsző reformprogrammal és az egzisztenciális problémák megoldásának ígéretével nem magyarázható a nyilas pártok népszerűsége, hiszen akkor 1945 után is az a párt tört volna előre ebben a régióban, amelyik a legradikálisabb változásokat – közte a földreformot – hirdette. Ez, mint köztudott, a kommunista párt volt, ennek ellenére az MKP 1945-ben és 1947-ben Somogy, Zala és Vas megyékben országosan legrosszabb választási eredményét érte el, de jóval az országos átlag alatt maradt Győr és Veszprém megyékben is. Ez arra utal, hogy az egzisztenciális kérdések megoldása önmagában nem elégítette ki a választókat, a kommunista párt demagóg fellépése ellenére sem vált számukra elfogadhatóvá.

A nyilas mozgalom ezzel szemben olyan új ideológiai rendszert kínált, amely egyszerre hordozta a változás ígéretét, de a régi megszokott világ számos elemét is megőrizte – például a vallás kérdésében –, ugyanakkor ellentmondásai az iskolázatlan tömegek előtt rejtve maradtak. A nyilas ideológia legfontosabb – és egyben leginkább mozgósító – mondanivalója a változtatás ígérete volt, olyan konzervatív forradalom, amely egyszerre hivatkozott a régi Magyarország idealizált viszonyaira, az ezeréves magyar államiság, a történeti alkotmányosság és a magyar társadalomfejlődés egyes elemei – például az agrárizmus vagy a katolicizmus – alapján, de egy új világ mindent megoldó társadalmi berendezkedésére is. Pártprogramjuk ezeknek a nézeteknek a mérsékeltebb megfogalmazása volt, kevésbé hordozta a világmegváltó jelleget.

6. S végül, mindezzel összefüggésben, nézetünk szerint értekezésünk lényegesen árnyalta a magyarországi nyilas mozgalmakról, a kérdéssel foglalkozó szakirodalom és főként a szocialista történetírás által korábban sugallt képet. Utóbbi korai munkái a nyilasokat bűnözőknek és tömeggyilkosoknak igyekezett

bemutatni, ez a kép azonban sablonos és hamis, bár kétségkívül egyszerű választ kínált, s ha az 1944 októberi nyilas hatalomátvétel utáni helyzetet vizsgáljuk, tartalmaz is igazságot. Határozott különbséget kell azonban tenni az 1930-as évek nyilas mozgalmainak támogatói és a Szálasi hatalomátvétele utáni eseményekben szerepet játszó személyek mentalitása között. Ennek feltárása nemcsak a magyarországi szélsőjobboldal történetének pontosabb rekonstruálására és az abból leszűrhető tanulságok összegyűjtésére ad lehetőséget, hanem a korabeli magyar társadalmi rend és a politikai viszonyok közötti kapcsolat, s az ott feszülő ellentmondások feltárására is.

IV. A témához kötődő publikációk jegyzéke

Dokumentum- és tanulmánykötet

1. Németh László – Paksy Zoltán: *Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919-1945.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2004. (Zala Gyűjtemény 58.) 606 p.
2. *Az antiszemitizmus alakváltozatai.* Tanulmányok. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 220 p.
3. *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között 1. kötet 1918-1931.* Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 62.) 480 p.
4. *Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai.* Szerk. Paksy Zoltán, Kosuth - Zala Megyei Levéltár, Budapest, 2007. 470 p.

Tanulmányok

1. Nemzetgyűlési és országgyűlési választások Pécssett (1922, 1926, 1931) In: *Tanulmányok Pécs történetéből 5-6.* Szerk. Font Márta – Vonyó József. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1999. 219–240. p.
2. Az 1935. és az 1939. évi parlamenti választás Pécssett. In: *Tanulmányok Pécs történetéből 10-12.* Szerk. Varga Lajos és Vonyó József. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2002. 201–226. p.
3. A parlamenti választások társadalmi háttere Pécssett a két világháború között. In: *Első magyar politikai földrajzi konferencia.* Szerk. Pap Norbert és Tóth József, Pécs, 1999. 103–108. p.
4. A pécsi zsidóság társadalomtörténete. *Pécsi Szemle*, 2001. 4. évf. 2. szám 64–71. p.
5. Egy zalai képviselőválasztás tanulságai. Alsólendva, 1932. *Levéltári Szemle*, 2004/2. 45–50. p.

6. Németh László – Paksy Zoltán: Zsidók Zala megye társadalmában. *História*, 2004/2–3. 55–60. p.
7. Az új hatalmi és pártstruktúra kiépülése Zala megyében a Tanácsköztársaság bukása után (1920-1922). In: *Kutatási füzetek 10. A Pécsi Tudományegyetem interdiszciplináris doktori iskolája kiadványsorozata*. Szerk.: Vitári Zsolt, PTE, Pécs, 2004. 47–71. p.
8. Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben. *Korall*, 2004. 17. sz. 88–106. p.
9. A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. In: *Az antiszemitizmus alakváltozatai*. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 106–167. p.

Elkészült kézirat

A vármegyei elit politikai orientációja és a konzervativizmus gyökerei Zalában a 19. században.

Közlésre elfogadva: (Tanulmánykötet) Kiadó: Budapest Főváros Levéltára, szerkeszti Á. Varga László.

Recenzió

Békés Márton: A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2007. 2. sz. 80-86. p.